

דף שבועי

בס"ד

פרשת במדבר, תשפ"ו, מספר 1668

ממדבר מתנה - מפרשת במדבר למעשה המרכבה גדי איידלהייט

(הפעם השנייה בפרק כ"ד), ובשאר הספר הוא מכונה "בן אדם".

וְאֵלֶּיךָ יָשָׁב רֹחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן עֵנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְּלַקַּחַת וְנֹגֵה לֹו סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כָּעֵיִן הַחֲשֵׁמֶל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וּמִתּוֹכָהּ דְמוֹת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מֵרְאִיֵּיהֶן דְמוֹת אָדָם לְהִנֵּה. וְאַרְבַּעַה פְּנִיִם לְאַחַת וְאַרְבַּעַה כְּנָפִים לְאַחַת לָהֶם. וְרַגְלֵיהֶם רִגְלֵי יִשְׂרָאֵל וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רִגְלֵי עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵיִן נֹחֲשֵׁת קָלִל. וְיָדֵי אָדָם מִתַּחַת כְּנָפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רַבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעַתָּם (א-ד:ח).

אם השמיים נפתחו, הרי שאנו רואים תיאור של מראה שהוא מעל השמיים. דימוי זה כבר מגלה לנו כי אנו רואים מראות שהם מעל הטבע, ועניינם אינו מראה גשמי.

המבנה הבסיסי של החיות שרואה יחזקאל הוא מבנה של אדם, כלומר יצור ההולך על שתיים, אולם אין לחיות צד אחורי, וגם לא שני צדדים, אלא ארבעה. כל צד מציג פני חיה אחרת. הרגליים ישרות וכף הרגל דומה לכף רגלו של עגל, או כתרנוס יונתן – צורה אובלית (סגלגל) ודומה בצבעה לנחושת מבריקה (פליז).

מאחר שבפרק נעשות השוואות לארבע רוחות השמים, נראה שלפי הפשט יש ארבע דמויות שלכל אחת ארבעה פנים וארבע כנפיים. אולם רש"י ומפרשים נוספים נוקטים ריבוי בצורה הבאה: ארבע חיות, ולכל אחת ארבע דמויות, ולכל דמות ארבעה פנים ולכל פנים ארבע כנפיים. ייתכן שהמקור לריבוי הוא בפרק י' (פסוק כא), שבו מתוארת התגלות נוספות של החיזיון: "אַרְבַּעַה אַרְבַּעַה פְּנִיִם לְאַחַד וְאַרְבַּעַה כְּנָפִים לְאַחַד וְדְמוֹת יְדֵי אָדָם תַּחַת כְּנָפֵיהֶם". בהמשך נעמוד על הקבלות נוספות מפרק י'.

חֲבֵרַת אִשָּׁה אֶל אַחֹתָהּ כְּנָפֵיהֶם לֹא יִסְבּוּ בְלִכְתָּן אִישׁ אֶל עֵבֶר פְּנֵיו וְלֹכּוּ. וְדְמוֹת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אֲרִיָּה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעַתָּם וּפְנֵי שׂוֹר מֵהַשְּׂמֹאל לְאַרְבַּעַתָּם וּפְנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעַתָּם (שם ט-י).

פסוק ט' מזכיר את תיאור יריעות המשכן. ראו למשל שמ' כו:ג: "חֲמֵשׁ הִירִיעַת תְּהִיִן חֲבֵרַת אִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ וְחֲמֵשׁ יִרִיעַת חֲבֵרַת אִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ". בתורה אין פִּרְטִים עַל כֵּךְ, אֹלָם מְקוּבֵל שְׂדֵמוּת הַחַיּוֹת הַמִּתְוֹאֲרוֹת – אָדָם, אֲרִיָּה, נֶשֶׁר וְשׂוֹר – הֵיוּ רְקוּמוֹת גַּם עַל יִרְיעוֹת הַמִּשְׁכָּן. שִׁימוּ לֵב שֶׁאֵין מְדוּבָר בְּאַרְבַּע חַיּוֹת שׁוֹנוֹת, אֲלֹא בְּאַרְבַּע חַיּוֹת שֶׁלְכֹל אַחַת מֵהֶן אַרְבַּע פְּנִיִם בּוֹ-זִמְנִית.

מספר פסוקים מתארים את תנועת החיות, אולם קשה להבין מה בדיוק מהותה של תנועה זו. בוודאי המחזה הוא רב רושם ואימה. יש לשונות של אש וברקים, והחיות מנסות לצאת וחוזרות במהירות.

וְאֵלֶּיךָ יָשָׁב רֹחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן עֵנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְּלַקַּחַת וְנֹגֵה לֹו סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כָּעֵיִן הַחֲשֵׁמֶל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וּמִתּוֹכָהּ דְמוֹת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מֵרְאִיֵּיהֶן דְמוֹת אָדָם לְהִנֵּה. וְאַרְבַּעַה פְּנִיִם לְאַחַת וְאַרְבַּעַה כְּנָפִים לְאַחַת לָהֶם. וְרַגְלֵיהֶם רִגְלֵי יִשְׂרָאֵל וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רִגְלֵי עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵיִן נֹחֲשֵׁת קָלִל. וְיָדֵי אָדָם מִתַּחַת כְּנָפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַתָּם (א-ד:ח).

כלל עתיק, המופיע כבר בסידור רב עמרם גאון, קובע חגים מסוימים לאחר קריאת פרשות מסוימות. חלק מהכלל הוא "מנו ועצרו" הקובע את חג שבועות לאחר פרשתנו, אם כי לפעמים קוראים גם את פרשת נשא לפני שבועות. רמז לכך מצוי בשירת הבאר (כא:יח): "וּמִמְדָּבָר מִתְּנָה", כאשר המתנה היא התורה שניתנה במדבר. גם ההפטרה הקבועה של פרשתנו (שנדחית השנה עקב הפטרת מחר חודש) בספר הושע מסיימת במילים (ב:כא-כב): "וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי בְצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי בְאַמוּנָה וְיָדַעַת אֶת ה'", ואפשר לראות באירוסין אלה רמז למתן תורה, כפי המדרש על הפסוק בשיר השירים: "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ" (שה"ש ג:יא) – יום מתן תורה.

לפיכך נתעלה גם אנו ונעסוק בהפטרת חג השבועות בתחילת ספר יחזקאל. ההפטרה מתארת את החזון הידוע בשם "מעשה מרכבה". הנביא מתאר התגלות שהייתה לו, והיא מתקשרת להתגלות של עם ישראל במתן תורה בהר סיני. במסגרת זו נבחר רק חלקים מההפטרה, ולא נביאה במלואה.

המשנה במסכת חגיגה (ב, א) אומרת: אין דורשין בעריות בשלשה, ולא במעשה בראשית בשנים, ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. כל המסתכל בארבעה דברים, ראוי לו כאילו לא בא לעולם, מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, ומה לאחור...

ומסביר רבי עובדיה מברטנורה: ולא במעשה מרכבה שראה יחזקאל ושראה ישעיה. ורמב"ם פירש, מעשה בראשית, החכמה הטבעית. ומעשה מרכבה, מציאות הא-ל ותארו והמלאכים והנפש והשכל.

לא נעסוק בסוד, אלא נשתדל לסלול נתיב נבואת יחזקאל בדרך הפשט, כפי הבנתנו, תוך ניסיון להבין את הדימויים שבהם השתמש הנביא בהשוואה למקומות אחרים בתנ"ך. טרם העיון נעיר כי המילה "מרכבה" אינה מופיעה בפרק כלל.

הפרק פותח בתיארוך כפול. אומנם בפסוק א לא ברור מדוע סופרים את שנת השלושים, אולם אפשר לבחון זאת על רקע ציון השנה שמופיעה בפסוק ב. רש"י עושה חישוב ואומר, כי מניית שלושים השנה היא לשנת היובל האחרונה: "הִיָּה הִיָּה דְבַר ה' אֶל יְחִזְקָאֵל בֶּן בּוּזִי הִלְהֵן בְּאֶרֶץ פְּשָׁדִים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עֲלָיו שֵׁם יְדֵ ה' (ג).

הביטוי "הִיָּה הִיָּה" הוא ייחודי במקרא, ומופיע רק כאן. גם שמו של הנביא נזכר בספר פעמיים בלבד

* גדי איידלהייט הוא מחבר הספר "הפטרה לעניין – פירוש וביאור על כל ההפטרות". מאמר זה מוקדש בברכה לבני יאיר לרגל נישואיו הקרובים לאביטל. יהי רצון שיזכו להקים בית נאמן בישראל. gadieide@yahoo.com

אם רש"י פירש את הביטוי הזה במקום אחד, מדוע אין להתבונן בו במיקומו השני? ייתכן כי התשובה היא שחזון יחזקאל הולך מהחוץ אל הפנים. החזון פותח בחיות, עובר לאופנים וממשיך לכיסא הכבוד ובסופו מסיים ממש לפני השכינה עצמה. כאן המילים כבר אינן יכולות לתאר את המראה, והכתוב מסתפק בביטוי 'מראה אש'. אין לנו דרך לראות ולתאר בחושינו מעבר לאותו מראה, ולפי דברי המדרש ורש"י גם לא כדאי לנו לנסות יותר מדי, שלא לעבור על דברי המשנה לעיל. נמשיך בתיאורו של יחזקאל:

כְּמֵרָאָה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יְהִי בַעֲנַן בַּיּוֹם הַגָּשֶׁם כֵּן מֵרָאָה הַנֶּגֶה סְבִיב הוּא מֵרָאָה דְמוּת כְּבוֹד ה' וְאֵרָאָה וְאֶפֶל עַל פְּנֵי וְאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר (שם כח).

הנה דימוי שאנו יכולים להבין. כולנו ראינו קשת בענן, וזהו אכן מראה מרשים, אולם גם כאן הדימוי הוא רק חלקי. נדגיש כי כל אלו הם דימויים ואין לפרשם, כי הנביא יחזקאל ראה רק תופעות אופטיות. אך הדרך היחידה לתאר, ולו במקצת שבמקצת מהמראה, היא באמצעות תופעות מוכרות.

דברי ה' ליחזקאל המופיעים בפרק ב' ותחילת פרק ג' כוללים את הטלת השליחות עליו, הציפיות ממנו, וגם כמה מעשים סמליים שעליו לעשות, אולם הם אינם חלק מההפטרה. ההפטרה עצמה ממשיכה בפסוק אחד נוסף מפרק ג': "וּתְשָׂאֲנִי רוּחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רֶעֶשׂ גָּדוֹל בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ" (יב). פסוק זה מסיים למעשה את ההתגלות. הרוח נושאת את יחזקאל ומחזירה אותו למקומו הרגיל. דבר מעין זה, בהמשלה ודימוי, עושה גם הקב"ה, שכמו עוזב את מקום ההתגלות, והדבר עושה רושם ורעש. המלאכים, הפמליה של מעלה, ואולי אלו החיות, האופנים והשרפים, קוראים את הברכה: "בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ".

בחדש אב תשע"ז (21 באוגוסט 2017) ובניסן תשפ"ד (8 במאי 2024), זכיתי לצפות בליקוי חמה מלא בארצות הברית. הצפייה בליקוי סיעה לי בהבנת הפרק. ליקוי חמה מלא הוא מתופעות הטבע המרשימות ביותר הקיימות. נראה לי שיחזקאל השתמש בדימויים הלוקחים מליקוי חמה מלא, כדימויים המרשימים ביותר האפשריים. אין להבין כי מתואר בפרק ליקוי חמה מלא, אלא שנעשה שימוש בדימויים אלו, שהיו הדימויים העזים ביותר המוכרים לבני אדם מהטבע. כך מתבארים בפרט הדימויים של הפסוקים האחרונים. כאשר השמש נעלמת מאחורי הירח, ואפילה יורדת תוך שניות, נראית העטרה של השמש, שכבות גזים לוהטות באטמוספירה, בתור אור גדול ובדיוק כמתואר "כְּמֵרָאָה אֲשֶׁר וַנִּגַּה לוֹ סְבִיב" (יח' א:כז). שמי האופק בכל הכיוונים נצבעים בצבעי הקשת מסביב לצופה, והוא כמראה הנוגה סביב. המראה כולו הוא סוג של התגלות וצפייה ישירה במעשה הבריאה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שייף

ומעשיהם כְּאֲשֶׁר יְהִי הָאוֹפֵן בְּתוֹךְ הָאוֹפֵן (שם טו-טז).

האופנים לא הוזכרו קודם לכן. החיזיון הוא ברקיע ומעל הרקיע, ועל האופנים נאמר שהם בארץ. המפרשים מעירים כי הכוונה היא לתחתית הרקיע, אולם אפשר גם להבין שיש כאן חיבור בין הארץ לרקיע, הנמצא מעל השמיים.

אם נחפש 'אופנים' במקרא נמצא, ששלמה המלך בנה אופנים למכוונות בבית המקדש (מל"א ז:לב-לג):
 וְאַרְבַּעַת הָאוֹפְנִים לְמַתַּחַת לְמַסְגְּרוֹת וַיְדוֹת הָאוֹפְנִים בְּמִכּוֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפֵן הָאֶחָד אָמָה וַחֲצִי הָאָמָה. וַיַּעֲשֶׂה הָאוֹפְנִים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפֵן הַמִּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגִבֵּיהֶם וְחֲשָׁקֵיהֶם וְחֲשָׁרֵיהֶם הִלֵּל מוֹצֵק.

ראוי לשים לב, שדווקא אצל שלמה מוזכרת המרכבה! יתרה מכך, המילה "אופנים" מופיעה רק במלכים וביחזקאל, בפרקנו, וביתר שאת בפרק י', למשל בפסוקים ט-י:

וְאֵרָאָה וְהִנֵּה אַרְבַּעַת אוֹפְנִים אֶצֶל הַכְּרוֹבִים אוֹפֵן אֶחָד אֶצֶל הַכְּרוֹב אֶחָד וְאוֹפֵן אֶחָד אֶצֶל הַכְּרוֹב אֶחָד וּמֵרָאָה הָאוֹפְנִים כְּעֵין אֶבֶן תְּרֻשִׁישׁ. וּמֵרָאֵיהֶם דְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעַתָּם כְּאֲשֶׁר יְהִי הָאוֹפֵן בְּתוֹךְ הָאוֹפֵן.

שימו לב לאזכור הכרובים. כידוע, כרוב הוא מלאך, אולם אנו חושבים גם על הכרובים שמעל ארון העדות בבית המקדש.

ראינו קודם דמיון ליריעות המשכן, ועכשיו אנו מוצאים דמיון לבית המקדש. מסקנתנו היא שיש מעין סימטריה בין המשכן והמקדש למרכבה. הייצוג הארצי של המרכבה והשכינה מתבטא במבנה ובכלים של המשכן והמקדש, כאשר המקדש מסמל את המקום שבו נוצר הקשר בין הארצי לשמימי, וחזונו של יחזקאל, הרואה את המרכבה בבבל ולא בירושלים, יכול לסמל את הסתלקות השכינה מהמקדש.

התיאורים בפרק י' מהדהדים את פרקנו, אך אין באפשרותנו לערוך כאן השוואה מלאה. נעיר כי גם יחזקאל עצמו עושה השוואה בין החזיונות: "וַיִּרְמּוּ הַכְּרוֹבִים הַיָּא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּנֶהַר כְּבָר" (י:טו). באותו פרק יש הבדל חשוב: דמות השור מוחלפת בדמות כרוב. נדלג מעט קדימה -

וְאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כְּנָפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל שְׂדֵי בְּלָתָם קוֹל הַמֶּלֶךְ כְּקוֹל מַחְנֶה בְּעַמְדָם תְּרַפְּנָה כְּנָפֵיהֶן. וַיְהִי קוֹל מְעַל לְרַקִּיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ בְּעַמְדָם תְּרַפְּנָה כְּנָפֵיהֶן (כד-כה).

עד כאן עיקר התיאור היה חזונית. פסוקים אלו מוסיפים את חוש השמיעה לחיזיון; המילה "קול" מופיעה חמש פעמים בפסוק כד. הדימויים לקול החזק של המים מופיעים בנביאים רבים ובתהלים, וכולנו מכירים את הרעש החזק הנשמע ליד מפל מים. בחיזיון מופיעות החיות, הרקיע מעל ראש החיות והקול נשמע מעליו: "וּמִמְעַל לְרַקִּיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ כְּמֵרָאָה אֶבֶן סַפִּיר דְמוּת כְּסֵא וְעַל דְמוּת הַכְּסֵא דְמוּת כְּמֵרָאָה אֶדָם עָלָיו מְלַמְעָלָה" (א:כו).

פסוק זה מזכיר את התיאור בסוף פרשת משפטים: "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלֵיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתַּת הַסַּפִּיר וַיִּכְעַצֵּם הַשָּׁמַיִם לְטֵהָר" (שמ' כד:י), עוד קשר ברור למתן תורה ולחג שבועות.

"וְאֵרָאָה כְּעֵין חֶשְׁמֵל כְּמֵרָאָה אֲשֶׁר בֵּית לַה סְבִיב מֵמֵרָאָה מִתְּנִי וְלִמְעַלָּה וּמֵמֵרָאָה מִתְּנִי וְלִמְטָה רָאִיתִי כְּמֵרָאָה אֲשֶׁר וַנִּגַּה לוֹ סְבִיב" (כז). על פסוק זה רש"י אומר: "וְאֵרָאָה כְּעֵין חֶשְׁמֵל" - לא נתן רשות להתבונן במקרא זה". פירוש חריג ביותר אצל רש"י, במיוחד לאחר שפירש את אותו הביטוי בפסוק ד (לפי המדרש). תחילת פירושו לפסוק ד:

כְּעֵין חֶשְׁמֵל - חֶשְׁמֵל מֵלֶאךְ שִׁשְׁמוּ כַךְ, וְכַעֲיֵן גּוּוֹן שְׁלוֹ רָאָה מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וְכַךְ אִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: מַעֲשֵׂה בְּתִינוּק אֶחָד שֶׁהִיא דוֹרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה וְהִיא מִבֵּין בְּחֶשְׁמֵל, וַיִּצְאָה אֵשׁ מִחֶשְׁמֵל וְאִכְלָתָהּ.